

ЕТЮД ЮДИ ІСКАРІОТСЬКОГО В ПОЕМІ „НА ПОЛІ КРОВИ”

З першого читання драматичної поеми Лесі Українки „На полі крові” кидаються в вічі ймовірні відступи поетеси від загально відомого євангельського опису вчинків Юди Іскаріотського. В своїй поемі Леся Українка не зображує як Юда, видавши Христа фарисеям і первосвященникам та збагнувши наприкінці суть свого вчинку, кінчає життя самогубством, натомість, в поемі „На полі крові” поетеса показує Юду в ролі простого хлібороба, що тяжко трудиться, обробляючи кам'янисту „невеличку ниву”, котру йому вдалося набути за 30 срібняків, отриманих за зраду Христа.

Враження відступу від тексту св. Письма поділяють не лише загальні читачі, але й деякі літературознавці, наприклад, Іда Журавська вважає, що „в основу твору Леся Українка поклала не євангельський сюжет, що скував би її, підказуючи умовні мотиви з традиційних євангельських уявлень, а перенесла дію в реальний світ”.¹

На перший погляд заключення Журавської здається правдоподібним і суттєвим. Однак, якщо хтось не обмежиться текстом поеми, не стане довіряти літературознавцям, котрі навряд чи колись вивчали Біблію, а наслідуючи приклад Лесі Українки, ревно читатиме Книги Нового Заповіту, зможе легко переконатися, що поетеса зовсім не „перенесла дію в реальний світ” і що основний сюжет поеми „На полі крові” таки базований на тексті Євангелії.

В Новому Заповіті зраду Юди згадують усі євангелисти. Однак описання його зради не зовсім однакові. Між євангелистами лише св. Матвій свідчить, що Юда одержав 30 срібняків за зраду та згадує про докори совісти, про Юдину спробу повернути гроші і твердить, що Юда повісився. Також не одногосно свідчать євангелисти про те, що Юда видав Христа поцілунком. Окрім різних варіантів зради Юдиної, вміщених у книгах „Чотироєвангелія”, св. Письмо має ще один опис зради та смерті Юди. В „Діях Святих Апостолів” зустрічаємо нарис, переданий словами Апостола Петра:

Належало збутись Писанню тому, що устами Давидовими Дух Святий був прорік про Юду, який показав дорогу для тих, хто

---

1. Іда Журавська. Леся Українка та зарубіжні літератури. Київ, 1963, ст. 97.

Ісуса схопив, бо він зарахований з нами, і жереб служіння оцього прийняв. І він поле набув за заплату злочинства, а впавши сторчма, він тріснув надвоє, і все нутро його вилилось... І стало відоме це всім, хто замешкує в Єрусалимі, тому й поле те назване їхньою мовою Акелдама, що є: Поле крові (Дії 1:16-19)²

Не може бути й сумніву, що саме цей текст Євангелії послужив не лише для основного сюжету, але й для самої назви поеми Лесі Українки.³ Проте, використання традиційних євангельських мотивів ні в якій мірі не обмежили творчого успіху поетеси, не „скували” художнього розвитку твору, бо ж не сліпо й не рабськи, а добірково пристосовувала Леся Українка біблійні дані, вибираючи лиш те, що вважала необхідним для мистецького замислу. З цієї причини вона не включила в свій твір деталі про смерть Юди на Полі крові, про котру згадується в „Діях”. Одночасно вона добирала з книг „Чотирьох євангелій” ряд відомостей про злочинство Юди та долучила їх до основної фабули, згаданої в „Діях”. Це ж ясно свідчить, що Леся Українка не намагалася переносити „дію в реальний світ”, а навпаки, прагнула використати якнайбільше даних з Біблії у мистецькому відтворенні зради Юдиної.

Обставини зради й видання Христа Леся Українка зображує у своїй поемі так коротко й стисло, як і євангелісти. Багато більше уваги призначає вона на виклад причин, що спонукали Юду зрадити й особисто видати Сина Божого. Оскільки євангельські джерела не дають обширних відомостей про мотивацію Юдиних вчинків, Леся Українка відтворювала їх мистецькими засобами. З цієї причини вона ввела в поему вимислену постать дідка-прочанина, котрий відіграє роллю своєрідного слідчого зрадницьких спонук Юди.

З великим хистом зображує Леся Українка обставини, які спонукали Юду мимоволі відкрити тайну своєї зради. На початку твору ні читач, ані прочанин не знають хто той чоловік, що ретельно обробляє свою нивку і ніяк не хоче вступити в розмову з прочаниним. Неохоче, понуро й потайно відповідає він на його запити. Під час уривчастої

---

2. Надалі посилання та цитати подаватиму з перекладу Біблії Митрополита Іларіона.

3. В Євангелії св. Матвія також є згадка про „Поле крові”. Євангеліст описує як Юда, побачивши, що Ісуса Христа засудили, звернув 30 срібняків первосвященникам, „І, кинувши в храм срібняки, відійшов, а потому пішов та й повісився. . . „Згодом за ці гроші первосвященники набули „поле ганчарське”, щоб мандрівників ховати, чому й зветься те поле „полем крові” аж по сьогодні” (Мт. 27:3-8).

Леся Українка напевно знала і цей варіант, але оскільки вона не використала жадної деталі з нього ні для сюжету, ні для фабули свого твору, треба вважати, що й назва, і головні елементи поеми „На полі крові” таки основані на даних, що вміщені в „Діях Святих Апостолів”.

бесіди прочанинові здається, ніби він колись зустрічався з цим незнайомим чоловіком. Якийсь час прочанин навіть немов би вбачає Юду в постаті незнайомого. Але подумавши, він вважає це припущення помилкою й каже: „Ба ні, вже ж то не ти! Згадав я: хтось казав, що Юда-зрадник зависився”.⁴ В цю мить чоловік заперечує, твердячи „(мимоволі) неправда!”⁵ Тоді прочанин вдивляється пильніше і пізнає, що це „той Юда, що вчителя продав”.⁶

Далі, реагуючи на зауваги прочанина, Юда поступово описує свої вчинки, розкриває свій світогляд. І біографічні дані, і погляд на життя свідчать про спонуки Юдиного злочину. Зрада Юди безпосередно зв'язана з обставинами, серед яких Юді довелося стати учнем Ісуса Христа. Йому треба було багато чим пожертвувати, щоб стати послідовником Христа. Змалку життя Юди було достатнє й безтурботне.. Він сам стверджує це:

*я отецький син, ще й одинак!
Я спадок мав від батька: виногради,
і ниву добру, і садок, і дім,
все мав я в Керіоті.⁷*

Коли Юда, почувши проповідь Христа, побажав приєднатися до його послідовників, Христос сказав йому — „роздай усе, що маєш, бідним і йди за мною . . .”⁸ Спочатку Юді здалося, що це занадто важка вимога. Але згодом, передумавши, він таки роздав усе майно бідним, і тоді Христос прийняв його до своїх учнів.

Євангелія свідчить, що Христос вимагав великих жертв і абсолютної відданості від усіх своїх учнів (Мт. 8:18-22; Лк. 9:57-62). Але в св. Письмі немає згадки про те як Юда роздав своє майно, щоб стати учнем Христа. Лесі Українці довелося відтворити цю подію в житті Юди. Вона здійснила це, використавши євангельський епізод про „багатого юнака”, котрому Христос велів роздати своє добро бідним, а тоді йти за Ним (Мт. 19:16-22; Мр. 10:17-21; Лк. 18:18-22). Але Леся Українка змінила одну деталь цього епізоду. За Євангелією, багатий юнак не був всилі розстатися із своїм багатством, а в поемі Лесі Українки Юда, хоч і вагався певний час, але нарешті таки роздав своє майно. Ця зміна зовсім не випадкова. Завдяки їй поетесі вдається роз'яснити, чому саме Юда приєднався до учнів Христа.

У своєму творі Леся Українка зображує як слово Христа про Царство Небесне привабило Юду до гурту учнів. Сам Юда не лиш признається в цьому,⁹ але й описує як він уявляв собі те „царство”.

---

4. Леся Українка. Твори в десяти томах, том 5, Київ, 1964, ст. 139. Далі це видання й том позначатиметься *Творами*.

5. Там же.

6. Там же.

7. Там же, ст. 141.

8. Там же, ст. 146.

9. Там же, ст. 144.

*Все марилося мені — то райська брама,
то золотий престол, а на престолі
Мессія в образі того промовця,
неначе судить він живих і мертвих...
коло престола гурт його обранців,
щасливих, радісних, і їм слугують
народи всього світу залюбки...
безмежна щастя їхнього облада...
і я їм заздрих... А вкінці настав
той день, коли я все роздав убогим,...*¹⁰

Зі слів Юди зовсім очевидно, що він неправильно зрозумів суть Царства Небесного. Він не зумів збагнути, що то буде царство духового буття, де матеріяльні цінності втрачають свою вартість, де матеріяльне добро вже не буде джерелом могутності й не даватиме людям сили володіти один одним. Цілком помилково уявляв собі Юда, що гуртові „обранців” Христа будуть служити в тому Царстві „народи всього світу залюбки”. Юдині уявлення Царства Небесного підтверджують, що рішення роздати свої посідання не було наслідком бажання присвятити себе повністю духовому життю. Насправді Юда і не жертвував своїм майном. Він просто вкладав свій капітал, вважаючи, що він інвестує його в майбутній могутній державі Ісуса Христа. Таким чином, ставши учнем Христа, Юда не зрікся і навіть не змінив свого матеріялістичного світогляду.¹¹ Про це знали і Христос, і всі учні його. Навіть сам Юда не міг не завважити цього. Згадуючи про це, він каже: „Се правда, я глядів у них скарбони, — бо я вважався більш «від сього світу»...”¹²

Леся Українка зовсім не самовільно приписує Юді посаду скарбника. В Євангелії св. Йоана зазначено, „що тримав Юда скринку на гроші...” (Ів.13:29). Не може бути сумніву в тому, що поетеса з великим хистом використала цю відомість про Юду. А це ще раз підтверджує, що не на побутових деталях „реального світу”, а власне на основі біблійних джерел Леся Українка незвичайно майстерно змалювала психологічну правдоподібність учинків Юди, як також і основну рису його світогляду.

Матеріялістична ідеологія наклала своєрідну полуду на очі Юди. Тому він і при вступі, і під час перебування в гурті учнів недобачав, не

---

10. Там же, ст. 146.

11. Слова „матеріялізм”, „матеріяліст” не пов’язані тут з поняттям про атомо-матеріяльну будову світу та космосу. Радше „матеріялізм” характеризує в цьому контексті людину, котра не вірить у щось високе та ідеальне, а більш усього цінить матеріяльне добро, дбає про прибутки й заробітки, що збільшують лише особисту власність та вигоди.

12. Там же, ст. 148.

пізнавав суті релігійного добробуту і духових блаженств, про котрі проповідував їх Учитель. Через матеріялістичну недобачливість Юді здавалося, що між учнями Христа панувала заздрість, зневага один одного й конкуренція „на перше місце побіля Мессії...”¹³ Не діждавшись приходу такого „царства”, як він собі уявляв, Юда став впадати у ще більшу ілюзію, вважаючи, що Христос обдурив його. Тоді деякий час Юда всіляко пробував виступити з гурта учнів:

*...день і ніч я голову сушив,
як вирватися з того царства глуму,
де не мені народи слугували,
а я служив відметам всіх народів...¹⁴*

Наприкінці, як саме учнівство в Христа, Юдин вихід з гурта був також нав'язаний ідеологією матеріялізму.

В поемі „На полі крови” немає й натяку на бажання Юди помститися, відплатити Христові кривдою за „обман”. Проте, у творі зовсім виразно доводиться основна причина зради. Юда сам признається, що він прагнув хоч часткового повернення капіталу, котрий йому довелося видати ради „учнівства”:

*Нічого в світі я не мав, крім Нього, —
хіба ж не мав я права знов змінити
Його на те добро, що я втерпів
з Його причини.¹⁵*

Цими словами чітко підтверджується, що Юда, як і кожний відданий поклонник матеріялістичної ідеології, трактує все на світі тільки з погляду матеріяльної вартости й користи і тому навіть живих істот уважає „матеріялом”, котрий можна інвестувати, міняти або продавати, коли вже немає з нього жадної користи.

Не важко помітити в цій поемі, що Юда зовсім не мав наміру описувати ідеологічні засади свого зрадництва. Майже мимоволі відкриває він деталі про ролі матеріялістичної ідеології, коли, розмовляючи з прочанином, робить великі зусилля виправдати свої вчинки. Спочатку ця спроба ніби вдається йому. В часі бесіди прочанин ставиться досить симпатично до Юди й заохочує його оповідати докладніше. Ні своїми запитами, ні заввагами не заперечує прочанин заяв Юди про те, що ніби, „ограбувавши” та „одуривши” його, Христос сам вказав Юді шлях злочинства дошкульними натяками про зрадника в гурті учнів. Але наприкінці поеми прочанин раптово приймає ролі судового слідчого, питаючи яким чином Юда видав

---

13. Там же, ст. 150.

14. Там же.

15. Там же, ст. 152.

Христа. Юда негайно помічає цю зміну і, „зненацька роздратований”, відповідає: „Та що ти, мов суддя мене питаєш?”¹⁶ Юдина заввага цілком слухна, бо вмить прочанин перетворюється на строгого суддю, перед котрим Юда вже не всилі оправдати поцілунка, котрим він видав Христа. Хоч прочанин і каже Юді, „коли ти справді отаке пюгавство вчинив, то краще вже тобі мовчати”,¹⁷ Юда все таки розпачливо прагне оправдати свій вчинок. Але марні ті спроби, бо Юда нічим не може приховати своєї безмежної нещирости, того лицемірства, яке він проявив, зраджуючи свого Вчителя поцілунком, загальновідомим жестом любови й поваги. Без жодного милосердя прочанин-суддя не лиш осуджує Юдине лицемірство, не лиш проклинає й засуджує Юду на смерть, але й пробує покарати його. Він „здіймає камінь і кидає на Юду, але камінь не долітає до Юди.”¹⁸

В поемі „На полі крови” прочанин „широ” признається, що він не вважає Христа „Синоном Божим”, а трактує його лише як „великого чоловіка”, як „пророка”.¹⁹ Це явно свідчить, що прочанин не засуджує Юду на основі християнської віри. Проте постать прочанина символічно представляє загальний осуд Юди всім людством. Хоч вирок людства й дуже строгий („Тебе убити мало” — вигукує прочанин), він явно не завершений, бо „камінь не долітає до Юди”.

Що ж означає це нездійснене покарання Юди? Чи Леся Українка хотіла підкреслити, що Юда не був покараний, бо йому простив провини Син Божий? В першому варіанті цього твору Леся Українка справді завершувала поему основним принципом віри й моралі християнської. Про це свідчить досі неопублікована версія закінчення поеми:

*Після того, як прочанин пішов, з'являються три жіночі постаті — Марії, Саломеї і Сусанни. Вони розповідають про воскресіння Христа і приносять Юді звістку про прощення. Але це не може примирити його ані з собою, ані зі своїм злочином. Його охоплюють жах, сумніви, і він вкорочує собі життя.*²⁰

Перед першим опублікуванням поеми Леся Українка рішила відкинути „весь кінцевий діалог Юди з трьома жінками (через зміну... основної концепції сеї теми)...”²¹ На перший погляд здається, ніби поетеса бажала надати поемі неясний і загадковий кінець, бо цією зміною вона виключає і помилювання Христове, і смертельну кару Юди через самогубство, але при пильному перегляді твору стає очевидно, що нова концепція теми не виключає Божої кари.

16. Там же.

17. Там же, ст. 153.

18. Там же, ст. 155.

19. Там же, ст. 137.

20. Журавська, ст. 99.

21. Твори, ст. 303.

В поемі „На полі крови” усі зловчинки Юди оснований головним чином на лицемірстві. Завдяки лицемірству, вдаючи собою духово надхнену людину, а в дійсності будши явним матеріалістом, Юда вступив до гурту учнів, і тоді ще з більшим лицемірством видав поцілунком свого Вчителя, коли в дійсності його зневажав. Але вкінці Юда не встані оправдати своє лицемірство ані перед Богом, ані перед людьми, ані перед власною совістю. Саме з цієї причини в творі Лесі Українки Юда остаточно карається не фізично, але психічно, в межах своєї совісти. Докори совісти не дозволяють Юді прийняти благословення від прочанина на початку їх зустрічі. Надалі оправданням своєї зради прагнув Юда полегшити тягар на власній совісті. В наслідок нещирих оправдань Юда зрештою терпить ще більші муки, ще сильнішу гризоту совісти наприкінці поеми. В остатньому сценічному описі Леся Українка підкреслює, що після засудження і невдачної „кари” прочанина Юда переживає сувору кару у своїй душі:

*Юда стоїть з хвилину, стиснувши голову руками, далі
стукає собі кулаком по голові, хапає мотуку і, не
розгинаючись, не втираючи поту, працює до нєстями.²²*

Нєстями від праці — лише тимчасова втеча від роз’їдаючих докорів совісти. Дійсного захисту від караючої совісти не знаходитиме Юда протягом свого життя.

Поема „На полі крови” дійсно прекрасний і вражаючий етюд злочину й кари Юди Іскаріотського. Зображення Юди Лесею Українкою безумовно дуже ефектне. Проте на тлі світової літератури твір Лесі Українки ніяк не унікальне трактування Юдиної зради. Від другої половини XIII століття в Європі часто ставили по церквах середовічні п’єси, оснований на євангельських описах Юдиної зради. З XVI століття почали друкувати різні аналізи Юди, зокрема в німецькій літературі. Найважливішими були твори Т. Наогеорга „Нова трагедія Юди Іскаріотського” (Th. Naogeorg, Judas Iscariot tragedia nova, 1532) та Абрагам Санкта Кляра „Юда — архишахрай” (Abraham a Sancta Clara, Judas, der Erzschem, 1686). Ці автори описують як поволі сатана спокушує Юду, обіцяючи йому владу і гроші. Великий вплив на дальші зображення Юди мала поема німецького письменника Фридриха Кльоппштока „Мессія” (Friedrich Gottlob Klopstock, Der Messias, 1748-73). В цьому творі автор доводить, що Юда вірив у „земне” Царство Боже, котрим буде володіти Ісус Христос і де сам Юда також придбає велике майно й поважну владу над іншими. Під впливом твору Кльоппштока у XIX ст. з’явилося в німецькій літературі чимало романів, драм і віршів про Юду Іскаріотського. Особливо в другій половині минулого століття

---

22. Там же, ст. 155.

автори часто намагалися пояснювати психологічні спонуки Юдиної зради.

В добу модернізму постаттю Юди зацікавилися також і письменники інших європейських націй. На цю тему з'явилися твори французьких драматургів: драма М. А. Дюпонта під назвою „Юда” (M. A. Dupont, *Judas*, 1899) та п'єса Л. Ерно „Жах поцілунку” (L. Ernault, *L'horreur du baiser*, 1899). Шведський письменник і критик Тор Г. Гедберг (Tor Harald Hedberg) видав 1886 року роман „Юда” (*Judas*), а потім, у 1897 році використав цю ж тему і заголовок для своєї п'єси. Зраду Юди також трактував і знаменитий норвезький драматург Генрик Ібсен у драмі „Цезар і Галилеєць” (*Kejser og Galilae*, 1873). Серед слов'янських письменників, крім Лесі Українки, трактували на початку ХХ ст. тему Юдиної зради російський письменник Леонід Андреев та польський поет Станіслав Пшибишевський.

В даний час неможливо докладно устійнити, котрі саме європейські твори про Юду читала Леся Українка, оскільки дотепер ще надто мало опубліковано архівного матеріалу про заграничні твори, з якими знайомилася Леся Українка. Проте, з огляду на її обширне знання німецької мови й літератури, можна припускати, що Лесі Українці не було незнайоме трактування Юди Кльопштоком та його послідовниками. Але не може бути й сумніву в тому, що Леся Українка знала деякі інтерпретації Юди письменників-модерністів, зокрема твір Леоніда Андреева, що опублікував в 1907 році повість „Юда Іскаріот”.

Багато письменників доби модернізму, поділяючи аморальний світогляд декадентського напрямку, намагалися оправдати злочин Юди. Таким чином у творах модерністів вчинки Юди оправдуються не раз і філософією призначення, і божевіллям Юди, і почуттям надмірної любови або й ревності, і наївним ідеалізмом Юди, завдяки котрому він видав Христа, віруючи, що Господь не допустить мук і смерти Власного Сина. Деякі автори навіть трактували зрадництво Юди, як перший вчинок „надлюдини”, котра, згідно з філософією Фридриха Ніцше, має повне право робити будь-що, оскільки цю „вищу” істоту не обмежують, нічим не зобов'язують моральні закони звичайних людей.

Порівнявши „На полі крови” з творами інших модерністів, не важко завважити, що поема Лесі Українки — явна антитеза декадентському трактуванню вчинків Юди. Леся Українка доводить, що Юда не є ніяка „надлюдина”, а звичайний чоловік, котрому доводиться не тільки працювати „в поті чола”, але й терпіти докори совісти. Яскравим зображенням лицемірства поетеса також запереоче всякі претенсії авторів про любов Юди. Так само відхиляє Леся Українка натяки на ідеалізм Юди, показуючи суть його матеріалістичного світогляду. Протиставно декадентським авторам, Леся Українка

представляє зраду Юди з моральної точки зору, аналізуючи його поведінку на підставі основних принципів моралі: конечної потреби щирости й відповідальности за власні вчинки.

Відрізняється Леся Українка від інших модерністів не лиш ідеологічною, психологічною та моральною концепцією Юдиної зради, але й мистецькими засобами свого етюдю. Оправдуючи Юду, модерністи не раз включали в свої твори численні побутові, реалістичні деталі з сучасного життя. Тим вони, звичайно, створювали значне враження реалізму, але тим чином відступали також все далі від тексту св. Письма. Натомість, основуючи свою поему на євангельських даних, Леся Українка досягнула у зображенні Юди багато більшої історичної й мистецької правдоподібности, ніж інші письменники доби модернізму.

SUMMARY

In her depiction of Judas Iscariot Lesia Ukrainka differs from other Modernist authors who often endeavored either to justify Judas' betrayal of Jesus Christ, or to treat it as an amoral action. These writers attempted to justify the villainous deeds of Judas on the basis of current psychological theory and philosophy and in the context of the exigencies encountered in everyday life. Lesia Ukrainka, on the other hand, based her analysis of Judas' actions mainly on data derived from the Scriptures. Consequently, Lesia Ukrainka attains far greater historical and artistic verisimilitude than the other writers of the Modernist period in her elucidation of the psychological, ideological and moral factors which are pertinent to Judas Iscariot's treachery.